

**АНАТОМИЯТА НА КОМИЧНОТО СПОРЕД ДИМИТРИНА ХАМЗЕ: ЗА
МОНОГРАФИЯТА КАТО ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНО ИЗСЛЕДВАНЕ И КАТО
КНИГА**

(Хамзе, Димитрина. Езикът на комичното. Върху творчеството на полския писател новатор Витолд Гомбрович. София: Авлига, 2016, 496 с. ISBN 978-619-7245-12-7)

Камен РИКЕВ

Университет „Мария Кюри-Склодовска“, Люблин

E-mail: rikev@umcs.pl

**AN ANATOMY OF THE COMICAL FROM DIMITRINA HAMZE: ON THE MONOGRAPH
AS A MULTIDISCIPLINARY STUDY AND AS A BOOK**

Kamen RIKEV

Maria Curie-Sklodowska University, Lublin

E-mail: rikev@umcs.pl

В обемистата дори за научна монография книга *комичното* е единствено в обекта на изследването. С неподкупна сериозност, с внушителен брой цитирани източници, методично и многоизмерно, Димитрина Хамзе предлага изследване на границата между лингвистика, литературознание и философия, между теоретическото умозрение и възпътеното в художествен текст слово.

Изначално достойнство на този труд е, че универсалната категория на *комичното* се обсъжда чрез полски – при това крайно самобитен – автор от български специалист. Зададената рамка на изследването предполага балансиране на много равнища, органично съвместяване на полонистичния и българоцентричния фокус в общата филологическа компетентност, както и крайно прецизно боравене с естетически категории, чиито контури са отдавна размити заради дългата им история и разнообразните им употреби в различни национални традиции. Веднага трябва да се подчертае, че Димитрина Хамзе се справя със задачата с присъщата си последователност и научна безпристрастност, стъпвайки върху разработки по темата на максимално широк спектър от изследователи (при разбираема доминация на полски учени като А. Авдеев, Й. Бартмински, В. Болецки, А. Вежбицка, М. Гловински, С. Грабиас, Р. Турашевич, Й. Яжембски и ключови теоретици на ХХ век като Ш. Бали, Р. Барт, М. Бахтин, А. Залевская, Л. Йелмслев, Е. Касирер, Р. Рорти, Л. Хътчън и много други). Не са подминати и българските позиции върху избраните аспекти на изследването (публикации на Т. Бояджиев, Г. Дачева, Н. Георгиев, С. Георгиев, С. Димитрова, Д. Димова, И. Касабов, И. Куцаров, М. Лакова, В. Маровска, Р. Ницолова, И. Паси, Е. Пернишка, Л. Крумова, К. Протохристова, И. Славов, А. Шурбанов, С. Янев). Привлечените към това 37 собствени публикации в изследването (излезли за едва 7 години!) сами по себе си свидетелстват за обиграността на индивидуалния почерк в проблематиката.

Силно внимание привлича и авторът, чието творчество се подлага на детайлен анализ. Витолд Гомбрович е действително благодатна, световна величина при проучване на разнородните проявления на комичното. От друга страна, обаче, той е извънредно специфичен автор, чиито произведения могат да служат по-скоро за изострено онагледяване на изследователските тези, отколкото за типичност на извлечените примери извън контекста на индивидуалното творчество. На трето място, фокусът върху уникалния полски писател се вписва и категорично надгражда сериозната българска традиция в усвояването на феномена Гомбрович, започнала от превода на *Фердидурке* с предговор от Боян Биолчев (1988 г.) и преминала през пиесите му (1997 г.) и докторската дисертация на Катерина Кокинова *Авторефлексията в творчеството на Витолд Гомбрович и Владимир Набоков* (2016).

Излезлият в края на 2016 г. труд на Д. Хамзе вече получи две обстойни рецензии, фокусиращи се съответно върху лингвистичните приноси (Младенова, 2017, с. 18) и литературоведско-философските му достойнства (Бахнева, 2017, с. 52–56). Съгласявайки се с

оценките на двете изтъкнати славистки върху *Езика на комичното*, тук няма да повтарям техните обобщения, а бих искал да подчертая тези моменти в изследването, които според мен гарантират както комплексната му стойност на българско завоевание в гомбровичологията, така и четивността на текста именно като *книга*, т. е. отвъд строгите жанрови граници на монографията и контекстуализирането на изследването като етап в развитието на национална академична школа. За мен издадената дисертация може да бъде еднакво полезна за лингвисти, литературоведи, когнитивисти, изследователи на модерната естетика, но и за студенти по филология или философия, както и за всички образовани читатели, желаещи да познаят примерно широтата на съвременните подходи в хуманитаристиката.

Още в самото начало на изследването си Д. Хамзе прави собствен теоретичен принос, въвеждайки понятието *комема*. То е обяснено като *обособена и монолитна комическа структура, функционираща като „единица мярка“ за комика в литературата. Комемата се съдържа в трите главни текстово-артистични превъплъщения на комиката*, върху които се съсредоточава анализът – *ирония, пародия и гротеска*. За Д. Хамзе първоизворът на комичното се крие в иронията като *прототип и инвариант* на другите две *комем*. Оттук насетне става напълно разбираема стратегията за разкриване на *анатомията* на комичното въз основа на Гомбровичовите текстове, т. е. за отчетливо, максимално осезаемо структуриране на неговия скелет, позволяващ да се вникне в механизмите за пораждање на комизъм в литературната творба. На практика такова улавяне на елементите, пораждащи комизма, се реализира чрез детайлно картографиране на структурните антиномии у Гомбрович – *висше и нисше, елитарна – секундарна култура, зрялост – незрялост, цивилизация – културен регрес, старост – младост*, след което Д. Хамзе слиза на много по-дълбоки равнища, изследвайки Гомбровичовата оксиморонност, която изисква анализ на фонетичните трансформации у писателя, както и на падежната и предложно-падежната организация и функцията на деиксиса в авторския език.

Прецизно проведените анализи, проникващи до първичните нива на езиковата комуникация, нито за миг не се отклоняват от главната цел на труда – да предложи нов прочит на категориите на комичното (не само при В. Гомбрович), за да бъдат те предефинирани и профилирани с помощта на интердисциплинарен подход. Предизвикателството тук е да се открият сходствата и различията между трите избрани *комем* като обособени категории, въпреки тяхната съвместимост и взаимно допълване в рамките на художествения текст. В дъното на тази цел лежи идеята, че общото между *комемите* всъщност не ги обезличава и не отнема от начертаната им специфика.

Както авторката ясно заявява, изследването се стреми да запълни поне отчасти сериозна липса в хуманитаристиката – проучването на трите категории (*ирония, пародия и гротеска*) в сравнително-съпоставителен план. Отчита се и предизвикателството за работа именно върху Гомбрович, чиито произведения не са били системно проучвани откъм езика на писателя или същностно комичното в писателското му дело. Резултатът по мое мнение е забележителен с това, че маркерите за *комизъм* при един самобитен писател действително се разграждат до основните си елементи, предлагайки по такъв начин надеждна методология за бъдещи изследвания на тази проблематика. Присъединявам се към мнението на К. Бахнева в цитираната ѝ рецензия, че чрез Гомбрович *Д. Хамзе задава научния модел на проучване на подобни творчески феномени в нашата и други литератури* (Бахнева, 2017, с. 56). В този смисъл *Езикът на комичното* изпълва мярката за задълбочено славистично и интердисциплинарно изследване, което не престава да бъде ориентирано към нуждите на българската хуманитаристика.

Напълно естествено е подобен мащабен труд да маркира и преодолява редица трудности. Предизвикателствата при анализ на без друго необхватната зона на хумора произтичат от невъзможността явлението да се ограничи до изследване с методите на традиционната лингвистика. Оттук произтича и цялостно реализираният подход към т. нар. *отворено езикознание* (схванато като широко комуникативна *интердисциплинарна лингвистика*), който налага съответната теоретическа обосновка. Тя заема около една трета от обемната книга и неминуемо забавя разрешаването на заглавния предмет на изследването. Теоретичната рамка, от друга страна, предопределя и самото разглеждане на творбите на Гомбрович. Достойнство на авторката е, че тя удържа коментара на явленията не в историческа

перспектива, в хода на творческата еволюция на полския писател, а в светлината на прецизно маркираните категории на *генераторите на комика* у него. При това е нужно силно да се подчертае, че Д. Хамзе привлича максимален спектър от произведения на Гомбрович, включвайки не само класическите му художествени творби, но и неговите *дневници*, както и спомени, афоризми и публицистика.

Демонстрирайки механизмите, чрез които *комизмът* се проявява при Гомбрович, тази книга откроява и друго свое базисно достойнство. В света на размитите термини и граници, особено в съвременната хуманитаристика, Димитрина Хамзе упорито настоява върху завръщането към прецизните очертания на *ирония*, *пародия* и *гротеска* в рамките на широките проявления на комичното. Дори само това измерение на научните ѝ усилия заслужава адмирациите на четящата публика.

При цялата си специфика *Езикът на комичното* не е лишен от проблемите, с които всеки автор се сблъсква при предаването на текста за печат и очаквания краен резултат на публикацията. Разбира се, в този финален процес на издателската дейност авторът теоретично трябва, образно казано, да делегира правата си на пълен властник върху текста на отговорния екип, като дари редактори, коректори и художествени оформители със заслужено професионално доверие. Отново на теория авторът би следвало да изпита комфорта от положения труд, който не след дълго ще се превърне в много повече от научно изследване. Ще стане *книга*, конкурираща се с останалите продукти на книжарските лавици.

Казвам всичко това, защото неумолимата практика е българският автор, особено на научни текстове, да изпитва неловкост, дори вина, поемайки издадения продукт в ръце. Дребните правописни и пунктуационни грешки са неизбежна досадност дори в образцовите издания, като вината за тях се губи някъде по звената на издателския процес. В *Езикът на комичното* може да се забележи дори един и същ абзац, повтарящ се на две съседни страници. Ако отстраняването на тези недоглеждания е в правомощията на редакторите и коректорите, то прави също впечатление, че подзаглавието, което е важно пояснение към лаконичния заглавен израз, фигурира на корицата в еднаква големина и размер на шрифта с името на издателството (при това двата графически сегмента са положени в непосредствена близост). Подобни дребни детайли следва да не се пренебрегват, за да може българската научна книжнина да не страда от технически дефекти при съпоставка с т. нар. пазарни издания, а самият учен да изживее в пълнота амплото си на *автор*, съизмерващ продуктите си с останалите заглавия в книжарските вериги. С други думи, *научната книга* е рядко ценна позиция за съвременната национална култура и за нея трябва да се полагат цялостни грижи, многократно надхвърлящи авторитетността на самото изследване или жеста на спонсора.

Споменавайки за спонсорство, не може да бъде премълчан фактът, че *Езикът на комичното* е поредната българска книга, излизаща със съдействието на Полския институт в София. През последните десетилетия тази институция се превърна в изключителен спомоществовател на националната полонистика, което оказва огромен тласък за развитието не само на интереса към Полша в България, но и за българската наука и култура.

В заключение обръщам внимание върху езика на изследването. Димитрина Хамзе е известна със специфичния си научен почерк, в който изобилстват специализираните термини (нерядко авторски), сложните думи и чуждиците. Подавам само един пример: *Хипокористиката, чийто морфологичен представител са умалителните афикси, е продукт на метафорични операции и функционира като ироногема* (с. 88). Факт е, че както и да се четат научните публикации на Хамзе, те често могат да оставят нюанс за езикова претенциозност от страна на авторката. Имам предвид не нейните послания, а възможността част от понятията да бъдат олекотени чрез заместването им с по-лесно разпознаваеми термини, наложени в националния научен език (срв. изрази като *депрециативен*, *персвазивен*, *салутативен*, *дистинктивен*, *пародистичен*). Напълно споделям убеждението обаче, че точно в този поток на мисълта се съдържа стремежът към оптимална прецизност у Д. Хамзе, която по правило борави с източници не само на различни езици, но и издаващи спецификата на разнообразни теоретически школи. Известни претенции мога да запазя единствено в случаите, когато чуждицата не само практически не се среща в българската научна литература, но и може да бъде безпроблемно заменена синонимно (напр.: *продуктор на комика* с *извор*, *източник* или *причинител*). Границата в посочените примери е действително тънка, поради

което съм убеден, че Д. Хамзе предоставя ярко авторско изследване не само в съдържателен, но и в езиково-стилистичен план.

С оглед на широката четивност на книгата си струва да се отбележи и боравенето със заглавията на Гомбровичовите произведения на полски език в огромна част от случаите. Това контрастира с изписвания на други негови творби на кирилица (срв. *Дневник*) и с множество цитирани творби от други автори, чиито заглавия се подават на български. Имената на литературни герои също фигурират в латинска и кирилска версия, докато имената на писатели и учени се подават изцяло на български.

Всички изброени особености на *Езикът на комичното* от Димитрина Хамзе свидетелстват за дълъг и методичен труд, увенчан от издание, което е колкото специализирано, толкова и четивно за хуманитариста. Без съмнение книгата е представителна за българската славистика от второто десетилетие на XXI век със своята интердисциплинарност, аналитична дълбочина, баланс между теоретически приноси и практическа насоченост към Витолд Гомбрович и с ясно формулираните си изводи.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бахнева, К. (2017)** Младата българска полонистика – представители и постижения. // *Език и литература*, № 1–2, с. 52–56. (20.12.2017) <<http://www.ezik-i-literatura.eu/2017/1-2/3-K.Bahneva-BG.pdf>> (Bahneva, K. Junior Scholars of Polish Studies in Bulgaria – Representatives and Achievements // *Ezik i literatura*, 2017, № 1–2, s. 52–56. (20.12.2017) <<http://www.ezik-i-literatura.eu/2017/1-2/3-K.Bahneva-BG.pdf>>).
- Младенова, М. (2017)** Нова книга върху езика на комичното. // *Пловдивски университет. Издание за образование, наука и култура*, № 1–2 / 24.02.2017, с. 18. (20.12.2017) <https://uni-plovdiv.bg/uploads/site/vestnik/2017/vestnik_br_1-2-2017----end.pdf> (Mladenova, M. A New Book on the Comical // *Plovdivski Universitet. Izdanie za obrazovanie, nauka i kultura*, № 1–2 / 24.02.2017, p. 18. (20.12.2017) <https://uni-plovdiv.bg/uploads/site/vestnik/2017/vestnik_br_1-2-2017----end.pdf>).